STUDIES OF THE OTTOMAN DOMAIN
Cilt:3 Sayı:5 Ağustos 2013 Issn: 2147-5210
www.thestudiesofottomandomain.com

KIZILDENİZ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ: ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA'NIN HABEŞİSTAN BEYLERBEYLİĞİ (1561-1567)[1]

The Ottoman Domination In The Red Sea: Ozdemiroglu Osman Pasha's Gorvernorship Of Abyssnia (1561-1567)

Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ*

Özet

Bu çalışmada Özdemir Paşa ve oğlu Özdemiroğlu Osman Paşa'nın faaliyetleri ile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz sahilleri hâkimiyeti, Portekizlilerle mücadele, bölgedeki Türk-İslam kültürü ve devlet teşkilatının yerleştirilmesi incelenmektedir. Osmanlı Devleti önce Yavuz Sultan Selim daha sonra Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren, Afrika kıtası ve kıtayı çevreleyen denizlerde fetih hareketlerine girişmiş, buralarda faaliyet gösteren Portekizlilerle yıllarca süren mücadeleler sonucunda önce Yemen (1538) ardından Özdemir Paşa'nın başarılı seferleriyle Habeşistan'ı idarî teşkilatına dâhil etmiştir (1555). Özdemir Paşa'nın yerli kabileleri itaat altına alarak bölgede başlattığı Osmanlı hâkimiyeti, vefatının ardından (1560) beylerbeyliğe getirilen oğlu Osman Paşa tarafından güçlendirilmiş ve Portekizlilerin bölgedeki misyonerlik faaliyetleri önlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özdemiroğlu Osman Paşa, Özdemir Paşa, Habeşistan, Kızıldeniz, Portekizliler.

Abstruct

In this study, the activities made by Ozdemir Pasha and Ozdemiroglu Osman Pasha related with the dominition of The Ottoman Empire's Red Sea coasts, fighting against The Portuguese, placement of the Turkish-Islamic culture and state organization in the region is analyzed. The Ottoman State beginning from Yavuz Sultan Selim's and then Sultan Suleiman the Magnificent's period started to conquest to continent of Africa and around the sea of the continent, after struggle with The Portuguses operating in there, conquered Yemen (1538) and then Abyssinia (1555) resulted in campaign of Ozdemir Pasha. Ozdemir Pasha started to dominate indigenous tribes by taking control in the reigon. After the death of Ozdemir Pasha (1560), Osman Pasha who was the son of Ozdemir Pasha, had been appointed as Abyssinia governor continued to strengthen Ottoman's domination and tried to prevent missionary activities of The Portugueses.

Key Words: Özdemiroğlu Osman Pasha, Özdemir Pasha, Abyssinia, Red Sea, The Portuguese.

[1] Bu makale, Reyhan Şahin Allahverdi tarafından hazırlanan "*Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Okutman Dr., Balıkesir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

1-Osmanlı'nın Kızıldeniz'deki Faaliyetleri

Hint okyanusu ve Kızıldeniz coğrafi keşiflerden sonra Portekizlilerin, bölgedeki Müslüman tüccar ve hacıları tehdit ettiği bir yer haline gelmişti. Portekizli bir denizci olan Vasco do Gama'nın 1498'de Ümit Burnu'nu keşfiyle Hindistan'a daha kısa yoldan ve okyanustan ulaşmayı başarmışlardı. Tarihî Kızıldeniz-Mısır-İskenderiye-Doğu Akdeniz güzergâhı bu keşif sayesinde değişmiş, Portekizlilerin Kızıldeniz'in girişindeki Sokotra adasıyla Basra Körfezi'nin girişi olan Hürmüz Boğazı'nı zapt etmesiyle doğunun ticarî mallarını Akdeniz'e götüren yollar Müslümanlar için kapanmıştı. Memlük Sultanı Kansu Gurî Portekizlileri bölgeden atmak maksadıyla hazırlattığı donanma ile sefere giden Selman Reis ve Hüseyin Bey Portekizlilere mağlup olmuşlardı[2]. Osmanlı devrin en büyük Müslüman devleti olması sebebiyle hem bölge Müslümanlarını koruyup kollamayı hem de Haremeyn-i şerifeyn'i muhafaza[3] etmeyi bir görev addediyordu. Osmanlı Devleti 1517'de Memluk Devleti'ne son vererek Mısır'a hâkim olduktan sonra, bunun bir sonucu olarak Yemen ve Hicaz da Osmanlı hâkimiyetine girdi. Osmanlı'nın bu bölgeye hâkim olmak istemesinin dinî, siyasî ve ekonomik pek çok nedeni bulunmaktadır[4]. Yemen, coğrafî[5] bakımdan kutsal topraklara yakın olması, Hint okyanusu ve Kızıldeniz ticaret yolu üzerinde bulunması, ayrıca bölge halkının çoğunlukla Müslüman olması sebebiyle Osmanlı'nın önem verdiği bir bölgedir.

Daha önceki girişiminde başarısız olan Selman Reis Mısır'ın alındığı haberini duyunca 1517'de Osmanlı hizmetine girdi ve kendisine Cidde sancak beyliği tevcih edildi. Bundan sonra Cidde sahillerine gelen Portekizlilerle gücü

---

[2]Muhammed Yakub Mughul, *Kanunî Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)*, İstanbul 1974, s.31-33, 35-36, 38-40, 62 vd.; Şehabeddin Tekindağ, "Suveyş'de Türkler ve Selman Reis'in Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/9 (Ağustos 1968), s. 77 vd.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. Türk Tarih Kurumu (TTK)Yayınları, Ankara 1988, s.391; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Yay., Ankara, 1996, s.4-6.

[3] Tafsilat için bk. Hulûsi Yavuz*, Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, Serbest Matbaası, İstanbul 1984.

[4] Tafsilatlı bilgi için bk. Fevzi Kurtoğlu, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", *II. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, İstanbul 1937, s.911-923; Orhonlu, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *Tarih Dergisi*, XII/16, (Eylül 1961), s. 1-23; George William Frederick Stripling, *The Ottoman Turks And The Arabs (1511-1574)*, Porcupine Press, Philadelphia 1977; Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Hindistan Yolu XVI. Asırda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabeti, *Tarih Dergisi*, XXXI (Mart 1977): 65-146; Hulusi Yavuz, "XVI. Asır İslâm Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI (1985), s. 48-77; Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

[5] Yemen'in coğrafî yapısı hakkında bilgi için bkz. İbrahim Abdüsselam, *Yemen Seyahatnâmesi ve Coğrafya-yı Nebâtiyesi*, İstanbul 2008.

elverdiğince mücadele etti. 1520 yılında Portekiz'in Hindistan genel valisi Diogo Lopes de Sequiera emrindeki 24 parçalık donanma Kızıldeniz'e gelmiş, ancak Cidde'den karaya çıkmayı başaramayınca Habeşistan Krallığı topraklarında karaya çıkarak elçilik heyetlerini buraya indirmişti. Böylece uzun yıllar sürecek Hıristiyan yayılmacılığı bu topraklarda güçlerini birleştirmiş oldu[6].

1525 senesinde Selman Reis kumandasındaki donanma Babü'l-mendeb boğazını geçerek Hint okyanusuna açılmış, önemli bir ticaret merkezi olan Aden'i almaya teşebbüs etmişse de büyük bir Portekiz donanmasının geldiğini duyunca çekilmek zorunda kalmıştı[7]. Başarısız olunmasına rağmen Osmanlı donanmasının Hint okyanusuna çıkması bakımından önemli bir seferdir. Selman Reis, Hayreddin Bey ile gerçekleştirdiği bir harekât ile Yemen'de Hüseyin Bey'den sonra idareyi eline alan Mustafa Bey'i bertaraf etmişti[8].

Portekizlilerin kontrolü iyiden iyiye ele almaları Hint Müslümanlarının Osmanlı'dan yardım talep etmesine sebep olmuştu. Gücerat[9] Sultanı Bahadır Şah 1535 senesinde devrin padişahı Kanunî'ye mektup ve elçi göndererek karadan Moğolların denizden Portekizlilerin baskısı altında olduğunu bildirmişti[10]. Bu müracaat üzerine Suveyş'te bir donanma hazırlanarak, İran seferi esnasında Anadolu beylerbeyliğine getirilen (Haziran 1535) eski Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa[11] yeniden Mısır valisi tayin edilerek bölgeye gönderilmiştir (1537)[12]. Mısır'a gelen Süleyman Paşa hazırlıklarını tamamladıktan sonra görevini, yerine atanan Davud Paşa'ya devretti. 22 Haziran 1538'de donanma

---

[6] Orhonlu, a.g.e., s. 6,7,8; Harry Johnston, *The Nile Quest: A Record of The Exploration Of The Nile And Its Basin*, Cambride University Press, New York (digital printed version) 2011, s.52.

[7] Portekiz donanmasının geldiğine dair haberler asılsız olup en önemli sorun lojistik sıkıntısıydı (Svat Soucek, "Ottoman Naval Policy Indian Ocean", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt 4, 22-26 Eylül 1986, TTK Ankara, s.1143). Y. Hikmet Bayur ise Gücerat sultanının Osmanlı'nın bölgeye yardım amacıyla değil de sultanlığı tamamen ele geçirmek maksadıyla geldiğini düşündüğünü, Osmanlı'ya yeteri kadar yardım etmediğini ve Hoca Safer'in Portekizlilerin geldiğine dair uydurma bir mektupla Süleyman Paşa'yı bölgeden uzaklaştırdığını nakletmiştir (*Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gürkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)*, C.I TTK, Ankara 1946). Ayrıca bkz. Ertuğrul Önalp, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Yılındaki Hindistan Seferi", *OTAM*, XXIII (2010), s.195-239; Özbaran, a.g.e., s.133-138.

[8] A.g.e., s. 14-15.

[9] Hindistan'ın Kathiavâr yarımadasının doğusundaki araziye tekabül eden bölgeye verilen isimdir. Tafsilat için bkz., H.C. Fanshawe, "Gucarât", *İslam Ansiklopedisi* (*İA)*, C. IV Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yay., İstanbul 1988, s.819-820; İqtidar Husain Siddiqi, "Hindistan Müslüman Sultanları ile Osmanlılar Arasında Kültürel ve Diplomatik İlişkiler", Ed. Abdülkadir Özcan, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s.115-124.

[10] Mughul, a.g.e., s.123-127.

[11] Tafsilat için bkz. Şerafettin Turan,"Süleyman Paşa, Hadım", *İA*¸ C.XI, MEB Yay., İstanbul 1977, s.194-197.

[12] Mughul, a.g.e., s.132-133; Turan, a.g.m., s.195; Uzunçarşılı, a.g.e., s.392.

Suveyş'ten Yemen'e doğru harekete geçti. Aden açıklarına gelen (3 Ağustos 1538) Süleyman Paşa Aden Emiri Şeyh İbn Davud'u yanına çekmeyi başarmış, ancak onu ve adamlarını katlettirip Aden'i hile ile ele geçirmişti. Ardından Emir Behram Bey'i emrinde 500 kişilik bir kuvvetle burada bırakmış, böylece Osmanlı okyanusta önemli bir üssü ele geçirmişti. Aden'den ayrılan donanma Hindistan'ın batısında bulunan Diyu adasına demir attı (Eylül 1538). Ancak Osmanlı donanmasının zorluklar nedeniyle gelmekte gecikmesi nedeniyle Bahadır Şah 1537'de Portekizliler tarafından öldürülmüş, ardından tahta Mîran Mehmed Şah Farukî geçmişti. Süleyman Paşa bölgeye geldiğinde ise tahtta III. Mahmud bulunuyordu. Onun amirallerinden olan Türk asıllı Hoca Safer, Mahmud Şah'ın kendisine verdiği kuvvetlerle Diyu'da bulunan Portekizlileri kuşatmıştı (24 Haziran 1538). Eylül'de Diyu'ya gelen Süleyman Paşa 20 gün boyunca Diyu'yu muhasara etti. Muvaffak olamayınca Caffarâbad'a gidip kuvvetlerini takviye ederek Ekim'de yeniden geldi. Süleyman Paşa birçok kaleye zayiat vermekle birlikte Portekiz donanmasının geldiğini duyunca kuşatmayı kaldırmak ve Diyu'dan ayrılmak zorunda kaldı[13].

Süleyman Paşa Diyu'dan ayrıldıktan sonra uğradıkları güney Arabistan sahilindeki Şihr'i ve etrafını Osmanlı hâkimiyetine alıp (30 Kasım 1538), oradan yeniden denize açıldı. Yine Güney Arabistan sahilinde bulunan Zufar (Dufar) alındıktan sonra, Süleyman Paşa, Yemen sahilinde olan Moha'ya geldi. Selman Reis'in ölümünden (H. 935/M.1528/29) beri yerli imamlarla "Rumlu Levendler" olarak bilinen Türk beylerinin çekişme sahası haline gelen Yemen'de fiilen Osmanlı idaresini tesise karar verdi. Bunun için Zebid Hâkimi Nahuda Ahmed'e hil'at, sancak ve beylerbeylik beratı gönderdi. Ancak Nahuda Ahmed, Süleyman Paşa'nın gönderdiği berata itibar etmedi. Bunun üzerine Süleyman Paşa Ahmed'i ikna etmek için kethüdası Süleyman Ağa ile bir miktar asker gönderdiyse de karşılığında "Biz bu memleketi kılıcımızla fethettik. Elimizden almak isteyen varsa gelsin kılıcı ile alsın" şeklinde bir cevap aldı. Buna rağmen Süleyman Ağa onu 1.000.000 akçe vergi karşılığında Zebid beyliğinde kalmaya razı edip antlaşma yaptı. Ancak Süleyman Paşa ayrıldıktan sonra Nahuda Ahmed'in ahde uymaması üzerine bir askerî harekât düzenlenmesi gündeme geldi. Sefer sonucunda Süleyman Paşa onu ortadan kaldırıp Yemen'i Osmanlı hâkimiyetine dâhil etti (28 Şubat 1538). Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu Gazze sancak beyi

[13] Mughul, a.g.e., s.136-138, 140 vd; Turan, a.g.m., s.195-196; Uzunçarşılı, a.g.e., s.393-394; Orhonlu, a.g.e., s.17-18.

Mustafa Bey'i Yemen'e tayin etti[14]. Böylece Yemen Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu.

Bundan sonra Yemen'in karşı sahili, Mısır'ın güneyinde bulunan Habeşistan (Kuzey Sudan)'ın fethi gündeme gelmiştir. Orhonlu, Osmanlı'yı Habeşistan topraklarına iten sebepleri 1550'lerde başlayan değerli maden buhranına ve doğu ticaretini ele geçirme faaliyetlerine bağlamaktadır. Daha önce Portekizlileri Hint okyanusundan atmak için 1547'de Pîrî Reis[15] ve 1554'te Seydi Ali Reis[16] idaresinde donanmalar gönderilmiş ancak devrin teknik imkânsızlıkları yüzünden başarılı olunamamıştı[17].

Yemen'de olduğu gibi burada da Osmanlı'nın karşısına Portekizliler çıktı. Habeş Krallığı'nın Hıristiyan olması ve Portekizlilerin buralardaki misyonerlik faaliyetleri Osmanlı için aşılması gereken bir problemdi. Osmanlı da kendisini bu bölgedeki Müslümanların hukukunu korumak zorunda hissetmiş ve bölgedeki Müslümanlar sayesinde bölgeye girmeyi başarmıştır[18].

Hadım Süleyman Paşa Hint ve ardından yapılan Yemen seferi dönüşünde Kızıldeniz'de Kuseyr Limanı'nda karaya asker çıkarmış ve bu seferlerde yanında bulunan Özdemir Bey'i Habeşistan'ın fethiyle görevlendirmişti. Nil nehrinde bir nehir filosuyla güneye doğru inen Özdemir Bey, oralardaki Arap aşiretlerini itaat altına almayı başarmıştı. İbrim, Derr, Mağrak ve Say gibi şehirler ve etrafındaki yerler Func Sultanlığı'nın idare sahasında bulunuyordu. Özdemir Bey İbrim ve Derr kaleleriyle Mağrak ve Say şehirlerini alıp, Say'da bir kale bina ettirerek güney sınırında güvenliği sağladı. Ardından Savvakin'i de Osmanlı hâkimiyeti altına almayı başardı[19]. Habeşistan'ın Osmanlı Devlet teşkilatına dâhil edilmesi ise daha sonra gerçekleşmiştir.

1554'te Yemen beylerbeyliğinden azledilen Özdemir Paşa memleketi olan Mısır'a dönmüş ve hükümetin daveti üzerine İstanbul'a gelmişti. İstanbul'a geldikten sonra kendisine iyi bir çevre edinen Paşa bu sayede Kanunî'nin dikkatini çekmiş ve huzuruna kabul edilmişti. Bu kabul sırasında Padişah

---

[14] Mughul, a.g.e., s.167-169; Turan, a.g.m., s.195-196; Uzunçarşılı, a.g.e., s.394-395; Orhonlu, a.g.e., s.19-21; Mustafa Rumûzî, *Nâme-i Fütûh-ı Yemen/Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumuzî Tarihi*, C.I, Haz. Hulûsi Yavuz, TTK Yay., Ankara 2003, Giriş, s. LXXXVI-LXXXVII.

[15] Tafsilat için bkz., Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, XXXIV/134 (Nisan 1970), s.235-254.

[16] Tafsilat için bkz., Orhonlu, "Seydî Ali Reis", *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, I (Ekim 1970): 39-56.

[17] Orhonlu, a.g.e., s.32.

[18] A.g.e., s.22-23.

[19] A.g.e., s.21-22.

kendisinden bölgenin idarî, etnik ve coğrafî yapısı hakkında geniş malumat edinmişti. Güneye sefer yapılmasına karşı çıkan Kanunî ardı ardına yapılan bu görüşmelerin de etkisiyle ve bölgeye vakıf olan Özdemir Paşa'nın verdiği malumat sayesinde donanma gönderilmesi konusunda ikna olmuştu. Akabinde serasker tayin edilen Özdemir Paşa Mısır'a gitmiş ve hazırlıklarını orada yapmaya başlamıştır. Emrine 1000 adet tüfekçi ve gönüllü olmak üzere Mısır'dan 3000 kişi tayin edilmişse de bu sayıda asker toplamak mümkün olmamıştır.

1555 senesi ortalarında başlayan Habeşistan seferinin ilk teşebbüsü karadan atlılar ve Nil'den nehir donanmasıyla başladı. Ancak mevsimin ve doğa şartlarının elverişsiz olması nedeniyle ordu ancak Said vilayetinin Şallal (Şellâle) mevkiine kadar ilerleyebilmiş, burada orduda baş gösteren memnuniyetsizlik sebebiyle bu teşebbüs başarılı olamamıştır. Özdemir Paşa'nın ikinci teşebbüsü ise Kızıldeniz sahilinden bir çıkarmayla başlamış, 1554 senesinde ele geçirilen Sevvakin'e asker ve mühimmat nakledilmişti. Bu harekâtın sonucunda 5 Temmuz 1555 (15 Şaban 962)'te Habeşistan Beylerbeyliği teşkil edilerek, Özdemir Paşa 1.400.000 akçe sâlyâne ile beylerbeyliğe getirilmiştir[20].

2-Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Habeşistan Beylerbeyliği (1561-67)

Habeş eyaletinin idaresi Osman Paşa'nın[21] ilk beylerbeylik vazifesidir. Babasının vefatını müteakip boş kalan Habeş Beylerbeyliği mansıbına, iki tuğlu paşalıkla

[20] ***KK***, Ruus, nr. 213, s.212'den naklen Orhonlu, a.g.e., s.34-38. Habeşistan beylerbeyliği ve kurulduktan sonra Özdemir Paşa'nın diğer faaliyetleri hakkında bkz. Orhonlu, a.g.e., s.38-48; Orhonlu, "Osmanlıların Habeşistan Siyaseti", *Tarih Dergisi*, XV/ 20 (Mart 1965), s.39-54; A. Baldaccı, "Habeş Eyaleti", *İA*, C.V/1 MEB Yay., İstanbul 1964, s. 3-6; J.R. Blackburn, "Özdemir Pasha", *EI* (New Edition), Volume 8, Leiden 1995, s. 235-236.

[21] Osman Paşa XVI. yüzyıl Osmanlı tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Dağıstan'dan Mısır'a giden Çerkes Memluklarından Özdemir Paşa'nın oğludur. Bu nedenle "Özdemir-zâde" ya da çoğunlukla "Özdemiroğlu" Osman Paşa olarak anılmaktadır. Yemen ve Habeşistan fetihlerinde önemli roller alan ve her iki eyalette de beylerbeylik yapan Özdemir Paşa, 1560 yılında vefat edince yerine oğlu Osman Paşa Habeşistan beylerbeyliğine getirilmiştir. 1565'te Yemen'de başlayan Zeydî Mutahhar'ın isyanı nedeniyle önce San'a (Aralık 1567) beylerbeyliği, ardından San'a ve Yemen eyaletleri birleştirilerek kendisine tevcih edilmiştir (Nisan 1568). Yemen'de Mutahhar'a karşı başarılı savaşlar verip kaybedilen toprakların geri alınmasında büyük hizmetler görmesine rağmen Serdar Koca Sinan Paşa ile aralarında meydana gelen ihtilaf nedeniyle görevinden azledilmiştir. Yemen beylerbeyliğinden ayrıldıktan sonra daha Mısır'da ailesinin yanında iken mazûliyetini geçirmek üzere İstanbul'a çağrılmıştır. 1.5 yıl İstanbul'da mazuliyette kaldıktan sonra sırasıyla Lahsa (1571-73), Basra (1573-76) ve Diyarbekir (1576-77) beylerbeyliklerinde bulunmuştur. 1578'de kendisine büyük bir kahramanlık ve şöhret kazandıracak olan Şark seferine katılmıştır. 1578-1583 yılları arasında Kafkasya'da önemli fetihler yapmış, Şirvan Eyaleti Beylerbeyi olarak İran ordusunu defalarca mağlup etmiş, âsi Kırım Hanı Mehmed Giray'ı ortadan kaldırmış bu hizmetlerine mukabil Sultan III. Murad tarafından

getirilmiştir[22]. Osman Paşa'nın Habeş Beylerbeyliği görevine kesin olarak kaç yılında tayin edildiğine dair resmî bir kayıt bulunmamakla beraber Kutbeddin el-Mekkî, 967 (1560)'de, Abdurrahman Şeref 969 (1561/1562)[23] tarihlerinde tayin edildiğini belirtiyorlar. Osman Bey 1560 yılı aralık ayında Mısır'da bir sancağın beyi olarak bulunuyordu. Aynı yıl 19 Rebîülevvel 968/8 Aralık 1560'da Mısır Emîrü'l-haccı tayin edilmişti[24]. Bu tayin tarihinden hareketle Habeş beylerbeyliğine getirilmesini, bu yılın sonu yani 1561 olarak kabul etmek daha doğru olacaktır[25]. *Ahbarü'l Yemânî*'ye göre de Osman Paşa Habeşistan'a atandığı sırada Mısır Emîrü'l-haccı idi[26].

Babası Özdemir Paşa'nın vefat etmesinden sonra, Osman Paşa Habeş beylerbeyi oluncaya kadar âdet üzere oranın ileri gelen beylerinden birisi bu görevi vekâleten yürütmüştür. Osman Paşa bölgeye gelirken yanında bir miktar asker getirerek buradaki kuvvetleri takviye etmiştir. Altı-yedi yıl kadar bulunduğu Habeşistan'daki faaliyetlerinin en önemlisi ve onun en çok uğraştığı mesele Dankala Bölgesi idi[27]. Portekizli rahiplerin kâtipleri [Habeşistan eyaletinde] Dangola/Dancala denen Nil kıyısındaki bu bölgenin ismini Doğu Afrika'da bulunan Danakil (bugün Cibuti, Somali, Eritre ve Etiyopya'da yaşayan ve Afar da denilen bir halk) ülkesi ile karıştırmışlardır[28]. Aynı şekilde "Osman Paşa'nın

---

Temmuz 1584'te sadarete getirilmiştir. Sadrazam ve Serdar olarak 1585'te Tebriz seferini gerçekleştirip fethi tamamladıktan sonra dönüş esnasında vefat etmiştir. Tafsilatlı bilgi için bkz., Reyhan Şahin Allahverdi, *Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

[22] Mustafa Karanfil, *Harimî'nin Zafernâme ve Goncasına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s.5; Orhonlu, a.g.e., s.48.

[23] Abdurrahman Şeref, "Öztemüroğlu Osman Paşa", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)*, IV/21, (1329), s.1291.

[24] *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri* (*A.DVNS.MHM.*), Defter Nr. 4, sayfa (s.) 166, hüküm (hk) 174.

[25] Orhonlu, a.g.e., s. 49.

[26] Hacı Âli, *Telhîsü'l-Barkı'l-Yemânî/Ahbârü'l-Yemânî* Haz. Sadettin Baştürk, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s.116.

[27] Orhonlu, a.g.e., s. 49;

Geldi 'izzetle Habeş iklimine — Düşmeni komadı kendü iline
Niçe yıl cenk itti tagiler ile — Diyü nesli Dınkılâvîler ile
Gălib oldı düşmene defe'ât ile — Yırtışıp derinde hayvanat ile
Yedi yıl feth itdi açdı ol ili — Geldi mîrân-ı Habeş didi belî (Âsafî Dal Mehmed Bey, *Şecâ'atnâme*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çamlıca Yay., İstanbul 2007, s.68).

[28] Johnston, s.52; Danakil halkı hakkında tafsilat için bkz. R. Kirk, "Report on the Route from Tajurra to Ankebar Travelled by the Mission to Shwa, under Charge of Captain W.C. Harris Engineers, 1841 (Close of the Dry Season)" *Journal Of The Royal Geographical Sosciety Of London*, Volume XII, 1842, s. 221- 238).

ismi Habeş kaynaklarında Özdemir Paşa ile karıştırılarak "Zemur" (Demir) diye kaydedilmiştir"[29].

Osman Paşa Habeşistan'a gelir gelmez babası zamanında alınan ve onun ölümünden sonra kaybedilen yerleri geri almak için mücadele etmeye başladı. Bu sırada Habeşistan'ın Deniz eyaletleri hâkimi Yeşhak ve Habeş Kralı Minas arasındaki mücadelelerden yararlanma yoluna gitti. Kral Minas'a yenilen (1561 Temmuz)Yeşhak, Debarva'dan Massava'ya çekildi ve Osmanlı tarafına sığındı. Osman Paşa bu durumu lehine çevirmiş ve ondan istifade etmiştir. Habeşistan'ın kuzeydoğusunda bulunan denize yakın eyaletler "Bahr-Nagaş" (deniz eyaletleri hâkimi) sıfatı ile anılırdı. Yöneticiliğine Habeş asillerinin en nüfuzlu olanı getirilirdi. Bu sırada eyaletin merkezi Debarva (Debaroa) şehriydi ve başında Yeşhak (İshaak-İsak) adında biri bulunuyordu. Yeşhak'ın ihanet ederek Osmanlılar tarafına geçmesinden sonra Deniz eyaletleri hâkiminin nüfuz alanı azaltılmıştır. Özdemir Paşa'nın vefatından sonra zayıflayan Osmanlı kuvvetleri bölgeden çıkarılınca Yeşhak yeniden ümitlenmeye başlamıştı. Yeşhak'ın bu davranışları yüzünden Habeşistan kralı Minas (1559-1563) ile arası açıldı ve anlaşmazlık savaşa dönüştü. 1561 Temmuz ayında Wagara adlı yerde meydana gelen savaşta Yeşhak yenilerek sahilde bulunan Massava'ya doğru çekilmek zorunda kaldı[30].

Portekiz kaynakları Debarva ve yöresinin 1562 yılı Ocak ayında Türklerin eline geçtiğini belirtmektedir. Osman Paşa kendisine katılmış Habeş kuvvetlerinin de yardımıyla Güney Tigre toprakları üzerinde bulunan Enderta mevkiinde Minas'ı büyük bir yenilgiye uğrattı (20 Nisan 1562). Bu zaferde Osman Paşa ateşli silahlardan yararlanmıştır. Habeşistan'ın yerli ve Hıristiyan hâkimlerinin mezhepler yüzünden aralarının açılmasından iyi bir şekilde istifade eden Osman Paşa, Habeşistan'da Hıristiyanlığın yayılmasını ve misyonerlik faaliyetlerini önlemek için de mücadele etmiştir. Yeşhak, Kral Minas'ın ordugâhında bulunan Cizvit misyonerlerinden Andrea de Oviedo ve arkadaşlarını Osmanlı'nın eline geçmekten kurtarmıştı. Bu kişiler Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesi gayesiyle Habeşistan'a Katolik kilisesi tarafından gönderilmiş cizvit misyonerleriydiler. Bu misyonerler Yeşhak tarafından Axum yakınında Maigoga adlı köye yerleştirildi. Böylece Habeşistan'da Katolik misyoner faaliyeti için bir merkez oluşturulmuş oldu. Durumdan endişelenen Osman Paşa Yeşhak'ın Portekizliler lehine davranmasını önlemek maksadıyla çareler aramaya başladı.

[29] Orhonlu, a.g.e., s. 49.
[30] Orhonlu, a.g.e., s. 49, 50.

Yeşhak da durumunun tehlikeye girdiğini anladığından Osmanlı'nın desteğini kaybetmemek için misyonerleri ve Portekizlileri himaye etmekten vazgeçti. Ancak yine de gizlice Hindistan'daki Portekiz üssünden yardım getirilmesi için çalışmaya devam etti. Çünkü gelecek bu yardımı Kral Minas'la olan mücadelesinde kullanacaktı. Osman Paşa Yeşhak'ın bu planından haberdar olur olmaz Hindistan ile Habeşistan arasındaki bağlantıyı kesti. Bu arada Kral Minas'ın Katolik mezhebine karşı aksi bir tutum aldığını öğrenen Portekiz, bu konuda baskı yapmaktan vazgeçti. 1563 yılında Minas ölünce, yaşı oldukça küçük olan Sarsta Dengel (1563-1597) tahta geçtiğinde bölge oldukça karışık bir durumdaydı. Oviedo'nun ve onun etkisiyle Yeşhak'ın Türkleri bölgeden çıkarmakla ilgili gönderdiği mektuba rağmen Portekiz, 1566 yılında hiçbir teşebbüste bulunamadı. 1568'de ise Yeşhak yeni hükümdar ile anlaşınca Osmanlı'nın bölgedeki idarecilerinden yüz çevirmiştir[31].

Özdemiroğlu Osman Paşa, Habeş eyaletinin babası zamanındaki durumunu iade etmiş, hatta Osmanlı idaresini, önceden zapt edilmemiş diğer yerlerde de tesis etmiştir. Fakat zaman zaman olumsuz durumlar da meydana geliyordu. Habeş eyaletinin kuzey-batı tarafları 1564 yılında tehlikeli bir duruma düştü. O tarihlerde Func Sultanlığı'na bağlı Arap kabileleri daha evvelden tanıdıkları Osmanlı hâkimiyetini artık kabul etmeyerek Savvakin ve civarına saldırmışlar; hatta bir ara eyalet merkezi olan Savvakin'i bile muhasara etmişlerdi. Osmanlı Beylerbeyi Massava'da bulunduğundan Savvakin'e 1564'te müstakil bir sancak beyi tayin edildi. Bir emniyet ve idarî tedbir olarak beylerbeyi merkezde yok iken Func Araplarını takip ve kontrol etmek görevi Savvakin'e bırakılan sancak beyine verildi[32].

Osman Paşa'nın Habeşistan'da bulunduğu süre zarfında yaptığı icraat Osmanlı'nın uzak sınır memleketlerinin kontrol altına alınması bakımından oldukça önemlidir. Bu faaliyetleri memnuniyetle karşılanıyordu. "Şüphesiz bu kadar az bir kuvvet ile başarılı olabilmesi babası ile birlikte o havalide bulunmuş ve o havali insanlarını, topraklarını iyi tanımış olmasından ileri geliyordu"[33].

Osman Paşa Habeşistan'da bulunduğu sıralarda Osmanlı'da taht değişikliği olmuş, Kanunî Sultan Süleyman vefat edince yerine oğlu II. Selim geçmişti (1566). Osman Paşa'nın Habeşistan beylerbeyliğinden azledilmesi işte bu taht değişikliğinin olduğu zamanlara denk gelmiştir. Özdemiroğlu 16 Safer 975/22

[31] Orhonlu, a.g.e., s.50- 51.
[32] A.g.e., s.52; aynı müellif, "Habeş Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIV, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1996, s. 364.
[33] Orhonlu, gösterilen yerler.

Ağustos 1567 tarihinde azledilerek yerine Hüseyin Paşa Habeş beylerbeyi olarak tayin edilmiştir[34]. Hüseyin Paşa zamanında Habeş eyaletinde bulunan Osmanlı kuvveti gerek asker gerekse top ve cephane bakımından takviye edilmiş, gerekli asker ve mühimmat Yemen'den sağlanmaya çalışılmıştır[35].

Osman Paşa, Habeşistan'dan ayrılırken yanında Habeşistan'da bulunan adamlarını da aldığı ve bu nedenle de Hüseyin Paşa'nın kendisini şikâyet eden mektuplar gönderdiği görülmektedir[36].

Yaklaşık yedi sene (1561-1567) Habeşistan'da görev yapan Osman Paşa, Habeşistan beylerbeyliği görevinden azledildikten sonra Mısır'da bulunan ailesinin yanına gitti. Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Osman Paşa'nın Mısır'a ailesinin yanına gidişini ve karşılanışını, tarihinde şu şekilde kaleme almıştır.

Muntazım oldı Habeş iklimi çün ‘Azm-ı Mısr itdi yürüdi niçe gün

İrdi Mısr'a ‘izzet ü ikbâlile İtdiler ta'zîm istikbâlile[37]

Osman Paşa'nın Mısır'da kaldığı süre zarfındaki günleri zevk ü sefa ve dost meclislerinde sohbet ile geçmekteydi[38]. 22 Ağustos 1567'de Habeşistan'dan azledildikten sonra, Yemen isyanının çıktığı sırada San'a'ya beylerbeyi olarak atandığı tarih olan 16 Aralık 1567'ye kadar yaklaşık dört aylık bir zaman diliminde dinlenebilmiştir. Bu tarihten sonra vefatına (1585) kadar sadece görevlerinden ayrıldıktan sonraki birkaç aylık mazuliyet dönemleri hariç ömrünü Osmanlı Devleti hizmetine adamıştır.

---

[34] Mısır beğlerbeğisine hüküm ki, Hâliyâ emîrü'l ümerâi'l-kirâm Hüseyin dâme-ikbâlühûya Habeş beğlerbeğiliği virilüp Mısır çavuşlarından üç nefer çavuş âdemleriyle ile bile gönderilmesi emr idüp buyrudum ki, vusûl buldukda vilâyet zabtıçün gönderilen üç nefer yarar çavuş ta'yîn idüp koşup gönderesün (*BOA, A.DVNS.MHM*., Defter Nr. *7*, s.36, hk.105; Orhonlu, a.g.e., 52, 53).

[35] *BOA, A.DVNS.MHM*., Defter Nr. *7*, s.72, hk.198,199; Orhonlu, a.g.e., s.52.

[36] Habeş Beğlerbeğisi Osman'a hüküm ki, bu cânibe teveccüh itdüğün zamanda anda ulûfeye mutasarrıf olanlardan kimesne bile uydurılmamasın emr idüp buyurdum ki, emrüm üzre ulûfeye mutasarrıf olanlardan kimesne uydurmayup her birine tenbîh idesin ki hâlâ beğlerbeği olan varınca vilâyet hıfzında basîret üzre olalar (*BOA*, *A.DVNS.MHM*., Defter Nr. *7*, s.36, hk.106, 975 S 16/22 Ağustos 1567).

[37] *Şecâ'atnâme*, s.69.

[38] *Şecâ'atnâme*, s.69.

Sonuç

Osmanlı'nın Habeşistan'daki faaliyetleriyle ilgili olarak Orhonlu, gerek Osmanlı arşiv kayıtları ve gerekse Portekiz kaynaklarına dayanarak Habeşistan eyaletinin kuruluşu ve idarî teşkilatı hakkında tafsilatlı bir eser hazırlamıştır. Türkçe kaynaklarda ise Hacı Ali'nin eseri ve kısmen de Âsafî'nin *Şecâ'atnâme*'si hariç çağdaş kroniklerde Osman Paşa'nın Habeşistan'daki fetih ve faaliyetlerine dair ayrıntı yoktur.

Kızıldeniz sahilleri siyasi, ekonomik ve dini nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti için son derece önemliydi. Bu yüzden Osmanlı sultanları 16. yüzyıl boyunca her fırsatta Hind Okyanusu, Basra Körfezi ve Kızıldeniz sahillerinde Portekizlileri uzak tutmak için elinden geleni yapmıştır. Uzun mücadeleler sonucunda kilit noktalar diyebileceğimiz Basra Körfezi, Aden Körfezi ile Yemen sahilleri ve karşısında bulunan Habeşistan'ı ele geçirmiştir. Kontrolü zor olsa bile Osmanlı idarî teşkilatı bu uzak eyaletlerde kurulmuştur. Çeşitli etnik-dinî unsurların bir arada ve kabileler halinde yaşaması nedeniyle bölgeye gönderilen beylerbeyiler sadece askerî olarak değil sosyo-kültürel bakımdan da çok fazla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özdemir Paşa dış güçlerle mücadele etmenin yetersiz olduğunu idrak ederek, bölgede dağınık halde bulunan kabileleri kontrol altına aldıktan sonra bölgede hâkimiyeti tam olarak sağlayabilmiştir. Portekizliler de Osmanlı da bölgede tutunmanın kültürel-dinî değişimden geçtiğinin farkındaydı. Bu nedenle Portekiz burada Katolik Hıristiyanlığı yayarak ve genel valiler aracılığıyla yerli Habeş krallarını kontrol ederek hâkimiyeti elde tutmaya çalıştılar. Osmanlı da aynı şekilde Türk-İslam kültürü ve kurumları ile devletin idare örgütünü bölgeye taşıyarak ve ekonomik hayatı canlandırarak kontrolü sağlamaya çalıştı.

Özdemir Paşa'dan sonra zayıflayan Osmanlı idaresini oğlu Osman Paşa toparlamış, Katolik misyonerler-Habeş kralı ve Portekiz arasındaki bağlantıyı engellemeye gayret etmiştir.

Bölgenin coğrafî olarak Osmanlı'ya uzak olması, buralarda etnik ve dinî yapının çeşitliliği, kabileler arası mücadeleler, Hıristiyan misyonerlerin faaliyetlerinin yanı sıra Portekiz denizciliğinin bu devirde üst seviyede olması gibi nedenlerle Osmanlı için Habeşistan'ı elde tutmak zor olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.DVN.MHM. (Bab-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri), Defter Numarası: 4, 7.

KK (Kamil Kepeci) Ruus, nr.213, s.212.

Araştırma ve İncelemeler

Abdurrahman Şeref, "Öztemüroğlu Osman Paşa", *TOEM* (1329), IV/21, İstanbul.

ABDÜSSELAM, İbrahim, *Yemen Seyahatnamesi ve Coğrafya-yı Nebâtiyesi*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.

ÂSAFÎ Dal Mehmed Bey, *Şecâ'atnâme* (Haz. Abdülkadir Özcan), Çamlıca Yayınevi İstanbul 2007.

BALDACCI, A., "Habeş Eyaleti", *İA*, C. V/1, ss.3-6, MEB Yay., İstanbul 1964.

BAYUR, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gürkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)*, C.I., TTK Yay., Ankara 1946.

BLACKBURN , J.R., "Özdemir Pasha", *EI2*, Volume VIII, pp. 235-236, Brill, Leiden 1995.

FANSHAWE, H.C., "Gucarât", *İA*, C.IV, ss. 819-820, MEB Yay., İstanbul 1988.

Hacı Âli, *Telhîsü'l-Barkı'l-Yemânî/Ahbârü'l-Yemânî* (Haz. Sadettin Baştürk), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.

JOHNSTON, Harry, *The Nile Quest: A Record Of The Exploration Of The Nile And Its Basin*, Cambrige University Press, New York (digital printed version) 2011.

KARANFİL, Mustafa, *Harimî'nin Zafernâme ve Goncasına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

KIRK, R, "Report on the Route from Tajurra to Ankebar Travelled by the Mission to Shwa, under Charge of Captain W.C. Harris Engineers,

1841 (Close of the Dry Season)", *Journal Of The Royal Geographical Sosciety Of London*, Volume XII, 1842, pp. 221-238.

KURTOĞLU, Fevzi, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", s. 911-923, *II. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, İstanbul (20-25 Eylül) 1937.

MUGHUL, Muhammed Yakub, *Kanunî Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)*, Fetih Yayınevi, İstanbul, 1974.

Mustafa Rumûzî, *Nâme-i Fütûh-ı Yemen/Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi*, C. I (Haz. Hulûsi Yavuz), TTK Yay., Ankara 2003.

ORHONLU, Cengiz, " XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *Tarih Dergisi*, XII/16 (Eylül 1961), ss. 1-23.

_____, "Osmanlıların Habeşistan Siyaseti", *Tarih Dergisi*, XV/20 (Mart 1965), ss. 39-54.

_____, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, XXXIV/ 34 (Nisan 1970), ss. 235-254.

_____, "Seydî Ali Reis", *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, I (Ekim1970), ss.39-56.

_____, "Habeş Eyaleti", *DİA*, C.XIV, ss.364-367, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Yay., Ankara 1996.

ÖNALP, Ertuğrul, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Yılındaki Hindistan Seferi", *OTAM*, XXIII (2010), ss. 195-239.

ÖZBARAN, Salih, "Osmanlı İmparatorluğunun Hindistan Yolu XVI. Asırda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabeti, *Tarih Dergisi*, XXXI (Mart 1977), ss. 65-146.

_____, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

SIDDIQI, İqtidar Husain, "Hindistan Müslüman Sultanları ile Osmanlılar Arasında Kültürel ve Diplomatik İlişkiler", *XV ve XVI. Asırları Türk*

Asrı Yapan Değerler Ed. Abdülkadir Özcan, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, ss.115-124.

SOUCEK, Svat, "Ottoman Naval Policy Indian Ocean", s.1443-1446, *X. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, C.4, TTK Yay., Ankara 1986.

STRIPLING, George William Frederick, *The Ottoman Turks And The Arabs (1511-1574)*, Porcupine Pres, Philadelphia 1977.

ŞAHİN Allahverdi, Reyhan, *Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, "Suveyş'de Türkler ve Selman Reis'in Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/9 (1968), ss. 77-80.

TURAN, Şerafettin, "Süleyman Paşa, Hadım", *İA*¸ C.XI, ss.194-197, MEB Yay., İstanbul 1977.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*. C.II, TTK Yay., Ankara 1988.

YAVUZ, Hulûsi, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti (1517-1571)*, Serbest Matbaası, İstanbul 1984.

_____, "XVI. Asır İslâm Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI (1985), ss. 48-77.